

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ'NİN KISA TARİHİ I: MİLLETLER CEMİYETİ'NDEN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'E

Yrd. Doç. Dr. Görkem Birinci
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
gorkem@nevsehir.edu.tr

Geliş Tarihi: 25.09.2017 **Kabul Ediliş Tarihi:** 27.11.2017

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden yaklaşık üç yıl sonra, 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları fikrinin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bağlayıcı olmamasına rağmen bu bildirgenin yayınlanmasının ardından insan hakları, düşünce ve siyaset dünyasının merkezine geri dönülemez bir tarzda yerleşmiş, uluslararası ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olmuş ve küresel ahlâk normları haline gelmiştir. Öte yandan Evrensel Bildirge, yaygın kanaatin aksine sadece İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yıkım ya da Yahudi Soykırımı'nın dünya kamuoyunda yarattığı infial sonucunda aniden ortaya çıkmış bir belge değildir. Yüzyılın ilk yarısında, özellikle de ikinci büyük savaş sırasında, insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik olarak bazı devletlerin, kurumların ve kişilerin çaba ve girişimleri bildirgenin hayat bulmasında birer kilometre taşı niteliğindedir. İki bölümden oluşması planlanan bu çalışmanın ilk kısmı yirminci yüzyılın başından San Francisco Konferansı ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasına kadar olan zaman kesitinde insan haklarının uluslararası düzeyde korunması girişimlerini ele almaktadır. Yaklaşık iki yıl süren ve oldukça çetin müzakerelerle geçen Bildirge'nin taslak metninin yazımı süreci ise, bu ilk çalışmanın devamı niteliğinde olan ikinci bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Milletler Cemiyeti, Dört Özgürlük, San Francisco Konferansı, Birleşmiş Milletler

THE BRIEF HISTORY OF THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS I: FROM THE LEAGUE OF NATIONS TO THE UNITED NATIONS

ABSTRACT

The adoption of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) on 10 December 1948, almost three years after the end of the Second World War, has been a turning point in the historical evolution of human rights. Despite its non-binding character, the Declaration has irreversibly consolidated the issue of human rights as a focal point for the history of thought and politics. The Declaration has not only become a constant element of international relations but also constituted the global moral norms. Unlike the general belief, UDHR is not a document which has

occurred immediately after the catastrophies of the Second World War, or not a particular outcome of the public indignation caused by the Holocaust. At the first half of the 20th century, especially during the Second World War, the efforts and attempts of certain states, institutions and individuals for the international protection of human rights turned out to be remarkable milestones for the birth of the Declaration. In the light of these data, this study composes the initial inquiry of the broader project concentrated on the evolution of the UDHR. This article overviews the initiatives taken for the protection of the human rights internationally from the beginning of the 20th century until to the San Fransisco Conference and the foundation of the United Nations in 1945. The succeeding two years of this date which has been the process of tough negotiations for preparing the draft resolution of the Declaration could be another subject for a further article as the continuation of this study.

Keywords: The Universal Declaration of Human Rights, The League of Nations, The Four Freedoms, The San Francisco Conference, The United Nations.

1. GİRİŞ

İnsan hakları fikri tarih boyunca iki defa; Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) ile BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) sonrasında dünya siyaseti ve hukukunu köklü bir şekilde etkilemiş ve dönüştürmüştür. 19. yüzyıl 1789 Bildirgesi'nde dile getirilen "klasik haklar"ın anayasacılık düşüncesinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte pek çok Batılı devletin anayasalarında yer almasına tanıklık etmiştir. Ancak insan hakları bu yüzyılda, yani "ideolojiler çağı" olarak adlandırılan 19. yüzyılda giderek ideolojik yaklaşımların gölgesinde kalmaya başlamış ve bir önceki yüzyıla kıyasla düşünce dünyası ve siyasetin geri planına itilmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında ise dünya, tarihinde eşine az rastlanır ölçekte büyük bunalımlara sahne olmuştur. Önceki yüzyıla damgasını vuran güç mücadeleleri ile ideolojik çekişmelerin doruk noktasına ulaştığı ve iki büyük savaşın tüm dünyayı topyekûn bir yıkıma sürüklediği, emperyalizm, sömürgecilik, ırkçılık ve ayrımcı uygulamaların daha da yaygınlaştığı bu dönem aynı zamanda imparatorlukların dağılmasına da tanık olmuştur. İnsan hakları normlarının evrenselleşmesi önündeki en önemli engellerden biri olan ulus devletlerin mutlak egemenliği öğretisi de uluslararası ilişkilerin temel belirleyicisi olmayı sürdürmüştür.

Dolayısıyla, bu dönem insan hakları düşüncesi ve pratiği bakımından parlak bir dönem olmamıştır. Yirminci yüzyılın hemen başlarında patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım da insan haklarının düşünce ve siyaset dünyasının gündemine tekrardan etkili bir şekilde girmesine yol açamamıştır. Dünya çapında barış ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin Misakı'nda insan haklarının terim olarak dahi yer almamış olması bunun açık göstergesidir. Öte yandan bu dönem, insan haklarının tamamen unutulup göz ardı edildiği bir dönem de değildir. «Hollandalı uluslararası hukuk tarihçisi J. H. Burgers insan

haklarına ilişkin yapılan tarihsel değerlendirmelerin çoğunun tatminkâr olmadığını çünkü 18. yüzyılın doğal haklar öğretisinden Holocaust ve 1945 yılındaki San Francisco Konferansı'na büyük bir sıçrama yapıldığından bahseder.» (Akt., James, 2007:31) Burgers'in bu görüşüyle hemfikir olmamak mümkün değildir. Ancak bu anlamda özellikle 1900 ilâ 1945 yılları arasındaki döneme ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Çünkü esasında bu dönem Evrensel Bildirge'nin ilanının bir hazırlık süreci olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik çabalar İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla birlikte bir anda dünya gündemine girmiş değildir. Pek çok kişi Naziler tarafından Yahudilere uygulanan soykırımın dünya kamuoyunda yarattığı dehşet duygusunun ve İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük yıkımın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilan edilmesine giden yolda en önemli eşik olduğunu dile getirir. Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin hikâyesi bundan daha fazlasını barındırır.

Özellikle iki dünya savaşı arası dönemde insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik çabalar, dünya çapında kimi seçkin hukukçu, diplomat ve aktivistin bireysel girişimleri ve bazı sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörler tarafından gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde daha çok -azınlık hakları, işçi ve kadın hakları gibi- kolektif haklar çerçevesinde ele alınan insan hakları fikrinin yirminci yüzyıldaki “makus talihi”, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla birlikte değişmeye başlamıştır. ABD yönetimi, kendi kamuoyunu savaşa dâhil olmanın gerekliliği konusunda ikna etmek için insan hakları idealine başvurmuş ve bu mücadelenin insanın değerini ve özgürlükleri hiçe sayan tiranlıklara karşı olduğu konusunda yoğun bir kampanya yürütmüştür. Bu kampanya sadece ABD kamuoyunda değil, dünya kamuoyunda da önemli bir destek bulmuş ve insan haklarının tekrardan dünya kamuoyunun gündemine taşınmasında önemli rol oynamıştır. ABD yönetimi ayrıca henüz savaş tüm şiddetiyle sürerken savaş sonrası kurulacak olan “yeni dünya düzeni”nin temel organı olarak düşünülen ve Milletler Cemiyeti'nin yerini alacak bir uluslararası örgütün kurulması hazırlıklarına Müttefik güçlerle birlikte başlamıştı. Bu süreç 1945 yılında Birleşmiş Milletler'in kurulduğu San Francisco Konferansı'yla neticelenmiştir. BM Şartı'yla oluşturulan Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bir insan hakları komisyonu kurma yetkisi verilmiş ve ardından bu İnsan Hakları Komisyonu bir insan hakları bildirgesi yazma işini üstlenmiştir. Bildirge yaklaşık iki yıl sonra, 10 Aralık 1948 yılında ilan edilmiştir.

Bu çalışmanın konusunu Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletlerin kuruluşu arasındaki dönemde insan haklarının uluslararası korunması çabaları oluşturmaktadır. BM'nin kurulduğu San Francisco Konferansı ile Evrensel Bildirge'nin ilan edildiği yaklaşık iki yıllık dönem ise, kapsamının genişliği nedeniyle bir diğer çalışmanın konusu olarak değerlendirilmiştir.

2. LAHEY KONFERANSLARIN'DAN MİLLETLER CEMİYETİ'NE

20 yüzyılın hemen başında insan hakları alanında ilk gelişme Lahey Barış Konferansları'yla yaşanmıştır. 1899 ve 1907 yıllarında toplanan ve dünyanın önde gelen devletlerinin katıldığı *Lahey Barış Konferansları* II. Dünya Savaşı sonrasında hayata geçirilen uluslararası insan hakları standartlarının geliştirilmesi yolunda ürkek bir adım olarak da değerlendirilir.¹ İnsan onurunu korumanın temel araçları olarak modern savaş hukuku, insancıl hukuk ve barış konuları, -silahlanmanın sınırlandırılması, savaşlarda sivillerin korunması başta olmak üzere- bu iki konferansta tartışılmış ve ilk defa -her ne kadar katılımcı devletler tarafından imzalanmış fakat onaylanmamış olsa da-, bir uluslararası belgede ifadesini bulmuştur. Ayrıca 20. yüzyılda insan haklarının uluslararası korunması çabalarına engel oluşturan temel sorunlar da gene bu konferanslarda belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Bunların başında devletlerin mutlak egemenlik hakları ile uyruğuna bakılmaksızın her insanın sahip olduğu evrensel haklar fikri arasındaki gerilim gelir.

1899 yılında düzenlenen ilk *Lahey Barış Konferansı* sonunda «kabul edilen ve katılımcı 26 ülke tarafından imzalanan *Kara ve Deniz Savaşı'na İlişkin Lahey Düzenlemeleri* adlı belge sivillerin, yaralı ve esirlerin haklarını düzenlemiştir. Ancak bu konular metinde muğlak bırakılmış ve kötü tanımlanmış olmanın yanı sıra bağlayıcı bir niteliğe de sahip olamamıştır.» (Normand&Zaidi, 2008:40) Büyük güçlerin insan haklarına ilişkin yükümlülük altına girmekten kaçınmak için kullandıkları bu strateji daha sonra Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in kuruluş sürecinde de tekrardan karşımıza çıkar. Ancak Lahey Konferansları'nın asıl katkısı kimi insan hakları konularının uluslararası bir hukuki belgede yer almasından çok fikir bazında olmuştur. Yani, insan haklarına ilişkin sorunların artık salt egemen devletlerin konusu olmadığı, her yurttaşın evrensel temel haklara sahip olduğu ve bu hakların devletlerin ihlallerinden korunması gerektiği fikri daha önce hiç olmadığı kadar dünya kamuoyunun gündemine girmiş ve uluslararası hukukun oluşturulmasında bir temel olarak ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Normand ve Zaidi'ye göre, Lahey Barış Konferansları'nın bir diğer önemi ise, «ilk defa devletlerarası ilişkilerle ilgili konulara kamuoyları ve sivil toplumun müdahil olmasıdır.» Bu yazarlara göre «Lahey Konferansları'nda kamuoyu baskısı olmasaydı ele alınan konular üzerinde bir uzlaşma sağlanamazdı. Bu konferanslardan sonra sivil toplum, küresel konulara daha aktif bir katılım göstermiş, yeni

¹ İlk konferans Rus Çarı II. Nikolay'ın "tüm insanların yararına olacak, gerçek ve sürekli bir barışı güvence altına alacak, (...) silahlanma yarışına son verecek etkin araçların bulunması" amacıyla yaptığı çağrı üzerine gerçekleşmiştir.

uluslararası hukuk normları ve örgütlerin oluşturulmasında devletler üzerinde daha fazla baskı oluşturmaya başlamışlardır.» (Normand & Zaidi, 2008:37) Sivil toplum örgütlerinin ve bu örgütler tarafından yaratılan kamuoyu baskısının özellikle Birleşmiş Milletler Şartı'nın yazımı sürecinde ne kadar etkin bir rol oynadığı ilgili bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Lahey Barış Konferansları ve Milletler Cemiyeti arasındaki dönemde insan hakları alanında başka bazı gelişmeler daha yaşanmıştır. Bu gelişmelerden biri «1901 yılında *İnsan Hakları Cemiyeti (Ligue des droits de l'homme)* tarafından başlatılan 'Dini ve etnik zulüm', 'yerli halkların hakları', 'baskıcı rejimlerin kurbanları' ve 'sosyo-ekonomik eşitsizlik' başta olmak üzere 'tüm insanlık' için 'eşitlik', 'özgürlük', 'kardeşlik' ve 'adalet'in ilerletilmesi girişimidir.» (James, 2007:32) Bu girişimi 1904 yılında *Uluslararası Kadınların Seçimlere Katılma Hakkı Birliği'nin (International Women Suffrage Alliance)* kurulması izlemiştir. «Birlik, kadın ticareti, kadınların eğitimi ve okur-yazarlığı ile kadınların ihtiyaçlarına duyarlı iş yasaları konularına odaklanmıştı.» (Weissbrodt & Vega, 2007:17) 1906 yılında ise, -1919 yılında *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)* adını alacak olan- *Uluslararası Emegin Korunması Birliği (IAPL)* ve *Uluslararası Kamu Sağlığı Bürosu* kurulmuştur. Gene bu dönemde ırkçılıkla mücadele alanında kimi uluslararası girişimler de dikkat çeker. «ABD'de, başını Afrikalı-Amerikalı W. E. B. Du Bois ve Jamaika doğumlu Marcus Garvey'in çektiği ırkçılık karşıtı hareketin girişimleri, 1909 yılında *Ulusal Siyahların Geliştirilmesi Birliği'nin (NAACP)* kurulması ve 1911 yılında *Evrensel Irklar Kongresi'nin* toplanması ile sonuçlanmıştır.²» (James, 2007:33) 1912 yılında *Amerikan Uluslararası Hukuk Kurumu'nun (American Institute of International Law)* kuruluşu da bu dönemin önemli gelişmelerinden biridir. Çünkü bir dönem Şili Dışişleri Bakanlığı müşaviri olan hukukçu ve insan hakları aktivisti Alejandro Alvarez'in fikir babası olduğu bu kurum, özellikle iki dünya savaşı arası dönemde insan haklarının uluslararası korunmasına ilişkin girişimlerde ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanması sürecinde etkin bir rol oynamıştır. Kurumun amaçlarından biri «Batı yarımkürede yer alan tüm Amerikan cumhuriyetleri arasında -tıpkı bireyler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi-, ulusların amaçlarını denetlemesi gereken adalet ilkeleri üzerinde uzlaşma sağlamak amacıyla görüş alışverişinde bulunmak ve hem bireyler hem de devletler için davranış ilkeleri geliştirmek» olarak konulmuştur. (Scott, 1916:8)

² NAACP, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Şartı'nın ve Evrensel Bildirge'nin ilanı sürecinde de insan haklarının uluslararası korunması doğrultusunda etkin girişimleri olan bir sivil toplum kuruluşudur.

Lahey Konferansları'nın askeri teknolojinin sınırlandırılması ve savaşlarda sivillerin korunması konularındaki başarısızlığının temel nedeni emperyalist ve sömürgeci büyük devletler arasındaki güç mücadelesi ve devletlerin mutlak egemenlik hakları öğretisi olmuştur. Ancak bu girişimin başarısızlığının ağır sonuçları olacak ve dünya o zamana kadar tanık olmadığı oranda yıkıcı bir askeri çatışmanın; Birinci Dünya Savaşı'nın içine sürüklenecektir.

3. PARİS BARIŞ KONFERANSI VE MİLLETLER CEMİYETİ

Milletler Cemiyeti (MC) fikri henüz Birinci Dünya Savaşı sürerken ortaya atılmıştı. Savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeni için bir uluslararası örgütün gerekliliği ilk defa ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 1917 yılında dile getirilmişti. *Wilson İlkeleri* olarak adlandırılan 14 ilke arasında Milletler Cemiyeti'nin kurulması da yer almaktaydı. 14. ilke, "Özel antlaşmalarla, büyük ya da küçük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir uluslar birliğinin kurulması"ni öngörmekteydi. Başta Fransa ve Büyük Britanya olmak üzere Müttefik Devletler'in desteğini alan bu fikir Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran *Paris Barış Konferansı*'nda yaşama geçirildi. «Bu konferansta Milletler Cemiyeti'nin oluşturulması yönündeki planın, barış antlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi yönünde bir karar alındı.» (Kıran, 2008:21) Böylece Milletler Cemiyeti, uluslararası hukuk ve sözleşmelere dayanan gerçek anlamda ilk dünya çapında örgüt olarak ortaya çıktı.

Milletler Cemiyeti Misakı'nın Başlangıç bölümünde cemiyetin amacı, "Uluslararası işbirliğini geliştirmek, barış ve güvenliği sağlamak için savaşa başvurmamak konusunda birtakım yükümlülükler kabul etmek, gizlilikten uzak, adaletli ve onurlu uluslararası ilişkiler sürdürmek (...)" olarak konulmuştur. Ancak insan haklarını ve onunla bağlantılı olarak insanın değerini korumak, dünya barışını ve güvenliğini tesis etmek amacıyla oluşturulan cemiyetin amaçları arasında yer almamış; sürdürülebilir bir dünya barışının olmazsa olmazı olarak düşünülmemiştir. Hatta cemiyetin misakında insan hakları bir terim olarak dahi yer almamıştır. İnsan haklarının bu göz ardı edilişi Milletler Cemiyeti Misakı'nı Birleşmiş Milletler Şartı'ndan ayıran en temel özelliklerden biridir.

Paris Barış Konferansı'nda tartışılan insan hakları konuları bireysel haklardan çok grup hakları üzerine odaklanmıştı. O dönemde insan hakları dendiğinde daha çok kendi kaderini tayin hakkı, azınlık hakları, ırksal eşitlik, işçi ve kadın hakları gibi kolektif haklar düşünülmekteydi. Daha sonra Birleşmiş Milletler tarafından insan hakları rejiminin temeline konacak olan -tüm insanların ırk, dil, din, cinsiyet, sınıf vb. ayrımı olmaksızın doğuştan bir takım haklara sahip olduğu düşüncesi- ana akım siyasal tartışmaların

büyük oranda dışında kalmıştır. Milletler Cemiyeti Misakı'nın taslak aşamasında insan haklarına ilişkin bazı talepler dile getirilmiş ancak bu öneriler kabul görmemiştir. Bunlardan biri «ABD başkanı Wilson'ın Paris Barış Konferansı'nda tüm Cemiyet üyelerinin inançlara saygı ve dini ayrımcılığın önlenmesine dair kabul edilmeyen önerisidir.» Aynı şekilde, Japonya delegesinin «üye devletlerde ırk ve millet temelinde ayrımcılığın önlenmesine ilişkin önerisi de komisyon düzeyinde çoğunluk desteği sağlasa da, ABD ve Büyük Britanya tarafından reddedilmiştir.» (Burgers, 1992:449) «Büyük Britanya delegesinin dinsel ayrımcılık siyaseti uygulayarak dünya barışını bozan devletlere müdahale edilmesini öngören teklifi de aynı şekilde kabul görmemiştir.» (Weissbrodt & Vega, 2007:18)

Öte yandan Milletler Cemiyet Misakı'nda -“adil ve insancıl çalışma koşulları”na atıf yapan 23. madde örneğinde olduğu gibi- günümüz insan hakları normlarıyla ilişkilendirilebilecek kimi maddeler de dikkat çeker. 23. maddenin birinci fıkrasına göre taraf devletler “Kendi ülkelerinde olduğu kadar, ticaret ve sanayi ilişkilerinin kapsamına giren tüm diğer ülkelerde de erkekler, kadınlar ve çocuklara adil ve insancıl çalışma koşulları sağlamaya ve bu koşulları sürdürmeye ve bu amaca erişmek için gerekli uluslararası örgütleri kurmaya ve yaşatmaya çaba göstereceklerdir.” 22. maddenin 5. fıkrası da “özellikle Orta Afrika halkları olmak üzere manda yönetimi altındaki diğer halkların vicdan ve din özgürlüklerinin garanti altına alınması ve (...) köle ticareti gibi suiistimallerin yasaklanması”nı düzenlemektedir.

Birinci Dünya Savaşı, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açmış ve bu imparatorluklardan Orta Avrupa ve Balkanlar'da yeni ulus devletler ortaya çıkmıştı. Bu durum, bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerdeki halkların kendi kaderini tayin hakkı ve azınlık hakları gibi kolektif hakların uluslararası ilişkilerin gündeminin merkezine daha fazla taşınmasına sebep olmuştu. Wilson ilkelerinin arasında önemli bir yer tutan halkların kendi kaderini tayin hakkı Milletler Cemiyeti'nin kuruluş sürecinde de ele alınmıştır. Ancak Milletler Cemiyeti kendi kaderini tayin hakkını sadece dağılan bu iki imparatorluktaki bazı halklar için geçerli kılmıştır. Bu hak koloni halklarını da kapsayacak tarzda ele alınmamıştır.» (Ishay, 2008:188) Kendi kaderini tayin hakkı, Cemiyetin Avusturya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Polonya, Yunanistan, Romanya, Macaristan, Yugoslavya ve Türkiye'yi içeren ülkelerle yaptığı anlaşmaların temel bir bileşeni haline geldi. Ülkelerdeki çoğunluk nüfusundan farklı ulusal, etnik, dini ya da dilsel belli ortak özellikleri paylaşan grupları koruma amacı güden bu anlaşmalar, taraf devletlerin tüm yerleşik halklarının yaşam ve özgürlüklerini güvence altına almasını ve milletlerin yasa önünde eşitliği ile sivil ve siyasal haklardan yararlanmasını da gerekli kılmaktaydı.» (Weissbrodt & Vega, 2007:17) Dolayısıyla Cemiyetin bu çabaları –sadece anlaşmalara taraf devletler için geçerli de

olsa- en azından ayrımcılık yasağı, din ve inanç özgürlüğü, dil hakları gibi önemli insan hakları normlarının kodifikasyonu bakımından önem taşır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yaygınlığı ve kitleselliği, üretim artışını zorunlu kıldığından işçi sınıfının genişlemesine ve kadın emeğinin de işgücüne daha fazla katılmasına bu da işçi ve kadın hakları hareketlerinin güçlenmesine ve örgütlü mücadelesinin hız kazanmasına sebep olmuştu. Bu süreç, Bolşevik Devrimi'nin de etkisiyle, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Birinci Dünya Savaşı'na son veren Versay Anlaşması kapsamında önce Milletler Cemiyeti'nin bir organı olarak sonrasında da bağımsız bir örgüt olarak ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadı. "Evrensel ve kalıcı bir barışın ancak sosyal adalet temelinde inşa edilebileceği inancından hareketle" kurulan ILO ile işçi sınıfı, işçi hakları ve sosyal adaletin ilerletilmesi bağlamında Milletler Cemiyeti'nden ayrı ve onun siyasal zayıflık ve kısıtlamalarından bağımsız olarak önemli kazanımlar elde etti. Milletler Cemiyeti kısa bir zaman sonra dağılırken ILO, II. Dünya Savaşı yıllarında da varlığını devam ettirebilmiş ve kuruluşundan sonra Birleşmiş Milletler'le bağlantılı ama bağımsız bir ilişki sürdürmüştür. Kadınların da bu süreçte üretimin her aşamasında işgücüne yoğun olarak katılması ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte geleneksel cinsiyet rolleri hızla değişmeye başlamış, bu durum başta seçme hakkı olmak üzere kadın hakları alanında gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur.³ Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında Batılı emperyalist güçler tarafından askere alınan ve bu güçlerin çıkarları için savaşan koloni halkları da kendilerine dayatılan ırkçı-ayırıcı yaklaşımları daha fazla sorgular hale gelmiş ve bu halklar arasında bağımsızlık ve sömürge karşıtlığı hareketleri güçlenmeye başlamıştı.⁴

Paris Barış Konferansı'nın bir başarısı demokratik yönetim ve anayasacılık hareketleri bakımından olmuştur. Savaş sonrasında özellikle – Çek Cumhuriyeti gibi- yeni kurulan Avrupa devletleri büyük oranda parlamenter çizgide ve -Wilsoncu- liberal bireysel haklar temelinde örgütlendiler. Avrupa'nın büyük çoğunluğunda her türden siyasal partilerin yaygınlaşması ve serbest seçimler uzun yıllar boyunca baskılanan geniş kitlelerin sesini daha fazla duyurabilmesine olanak tanıdı. Ancak bu anayasalarda Anglo-Amerikan ve Fransız hukuk geleneğinden kaynaklanan klasik sivil ve siyasal haklara kıyasla sosyal ve ekonomik haklara sınırlı bir oranda yer verilmişti. Anayasalarda yer alan tıbbî bakım, toprak reformu ve sosyal güvenlik gibi haklar yaşama geçme olanağını gerçek anlamda

³ Kadınlara seçme hakkı tanıyan bazı ülkeler ve yılları: Norveç (1913), Danimarka (1915), Estonya (1917), Rusya (1917), Kanada (1917), Avusturya, Almanya ve Polonya (1918), Hollanda (1919), ABD (1920), İsveç (1921).

⁴ Vietnam'da Ho Chi Minh, Hindistan'da Kongre Partisi, İrlanda'da *Paskalya Ayaklanması* bu dönemin ürünleridir.

bulamamıştı. Özellikle de 1929 yılındaki Büyük Buhran'dan sonra kitlelerin durumu sosyo-ekonomik açıdan daha da kötüleşmiş ve bu durum Avrupa'da otoriter rejimlerin yaygınlaşmasının başlıca nedenlerinden biri olmuştu.

Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında insan hakları alanında önemli bir diğer gelişme Bolşevik Devrimi'nin ardından Rusya'da yaşandı. 1918 yılının Ocak ayında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) Beşinci Kongresi'nde ilk anayasasının bir bölümü olarak *Çalışanların ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi*'ni yayınladı.» (Hazard, 1985:159) Haklar Bildirgesi'nin 13. Maddesi, vicdan ve din özgürlüğünü, 14. maddesi ifade ve basın özgürlüğünü, 15. madde toplanma özgürlüğünü, 16. madde örgütlenme, 17. madde eğitim hakkını güvence altına almıştır. Ancak bu bildirge özgürlüklerin “komünist devrimin aleyhine” kullanılmasını yasaklamıştır. Bildirgenin 21. maddesi siyasi ve dini suçlar nedeniyle kovuşturmayaya tabi olan yabancılara iltica hakkını 22. madde ise, tüm RSFSC yurttaşlarının ırk ve milliyet ayrımı gözetmeksizin hak eşitliğini “Cumhuriyetin temel yasalarına aykırı olmamak koşuluyla” tanımaktadır.

4. MİLLETLER CEMİYETİ'NDEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA (1919-1939)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte büyük devletler arasındaki güç mücadeleleri ve ideolojik çekişmeler, geniş kitlelerin refahının iyileştirilmesi konusunda liberal haklar öğretisi ve parlamenter demokrasilerin yetersiz kalması ve otoriter yönetimlerin güç kazanmaya başlamasına rağmen insan hakları, başını bazı önde gelen hukukçular, diplomatlar, hukuk örgütleri ve aktivistlerin çektiği kişi ve kurumların çabalarıyla gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasının ilk savunucularından biri Şilili hukukçu ve Paris Konferansı'nın katılımcılarından olan Alejandro Alvarez'dir.⁵ (1868-1960) «*Amerikan Uluslararası Hukuk Kurumu*'nun kurucularından olan ve genel sekreterliğini de yapan Alvarez, 1917 yılında kuruma “Bireyin Uluslararası Hakları”nın da bir bölümü olarak yer aldığı bir taslak uluslararası hukuk bildirgesi sunmuştu. Bireysel özgürlüklerin detaylı bir şekilde sayıldığı bu taslak bildirmede yer alan haklar, tüm devletlerdeki her kişinin sahip olduğu evrensel haklar olarak nitelendirilmişti.» (Burgers, 1992:450-51) «Alvarez'in taslak insan hakları bildirisi «yaşama, ifade, din ve siyasal katılım gibi kimi klasik hak ve özgürlükleri içermekteydi.» (Normand & Zaidi, 2008: 74)

⁵ Alvarez, «1932 yılında Nobel Barış ödülüne aday gösterilmiş ve 1946 yılındaki kuruluşundan sonra Uluslararası Adalet Divanı'nda on yıl boyunca hâkimlik yapmıştır. (Normand & Zaidi, 2008:74)

Bu dönemin belki de en üretken ve aktif insan hakları savunucusu ve bir dönem Çarlık Rusyası Dışişleri Bakanlığı'nın hukuk bürosunun başında bulunan Rus hukukçu ve diplomat Andre Nicolayevitch Mandelstam'dır (1869-1949). «İkinci Lahey Barış Konferansı'na Rusya'nın hukuk uzmanı olarak katılan Fyodor Martens'in asistanlığını da yapan Mandelstam, 1914 yılında *Ermeni Reform Anlaşması* taslağını hazırlamış ve Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki en bilgili uzmanlardan biri olarak tanınmıştır.⁶» (Cabanes, 2014:159)«Bolşevik devriminin ardından Paris'e yerleşen ve *Uluslararası Hukuk Kurumu*'nun⁷ (*International Law Institute*) önde gelen bir üyesi olan Mandelstam, orada insan haklarının geliştirilmesi için çalışan ve çeşitli örgütler kuran bir hukukçu grubunu etrafında toplamıştı. Bunlardan biri Mandelstam gibi bir Rus göçmen olan Boris Mirkin-Guetzevitch, bir uluslararası insan hakları sözleşmesi için çeşitli anayasalarda yer alan insan hakları hükümlerini incelemiştir.» (Normand & Zaidi, 2008:75) «Mandelstam'ın 1921 yılındaki girişimleri sonucu Uluslararası Hukuk Kurumu'nda genel olarak insan hakları ve özelde de azınlık haklarının korunmasına ilişkin çalışmalar yürütecek bir komisyon oluşturulmuş ve Mandelstam da bu komisyona raportör olarak atanmıştı.» (Burgers, 1992:452)

Mandelstam'ın insan haklarının uluslararası düzeyde korunması girişimlerine yardımcı olan bir diğer isim, gene Paris'te göçmen olarak yaşayan Yunan hukukçu ve diplomat Antoine Frangulis (1888-1975) idi. «Frangulis, 1926 yılında Paris'te -üyeleri arasında Şilili Alvarez, daha sonra Çekoslovakya devlet başkanı olacak olan Eduard Benes, ABD başkanı Wilson'ın eski diplomatik danışmanı olan Colonel House'un olduğu- *Uluslararası Diplomatik Akademi*'yi kurmuştu.» (Normand & Zaidi, 2008:76) Söz konusu akademinin ilk işlerinden biri insan haklarının korunması sorunu üzerinde çalışacak bir komisyonun kurulması oldu. Frangulis ve Mandelstam'ın da üyesi olduğu bu komisyon, Akademi tarafından 1928 yılında kabul edilen önemli bir karar kaleme aldı. «1931 yılında *İnsan ve Yurttaş Haklarını Koruma Birlikleri Uluslararası Federasyonu* (*International Federation of Leagues for the Defense of the Rights of Man and of Citizen*) tarafından da onaylanan bu karar azınlık rejiminin herkesi kapsayacak şekilde genişletilmesini destekledi.» (James,2007:45) Bu kararda «bir devletin tüm uyruklarının ırk, dil ve din ayrımı olmaksızın yaşam ve özgürlük haklarının ve hukuk önünde eşitliği ile medeni ve siyasal haklardan yararlanma haklarının korunması arzusu dile

⁶ 1915 yılında Türkiye'de diplomat olarak görev yapan Mandelstam, Ermeni tehcirine de bizzat tanık olmuştu.

⁷ «Uluslararası Hukuk Kurumu, insan haklarının geliştirilmesi çalışmalarında önemli bir rol oynayan Belçika orijinli bir akademik kurumdur.» (Cabanes, 2014:160)

getirildi. Aynı kararın sonuç bölümünde bu hakların korunmasını garanti altına almak için Milletler Cemiyeti'nin himayesinde dünya çapında bir konvansiyonun gerçekleştirilmesinin önemi vurgulandı.» (Burgers, 1992:452)

Mandelstam da aynı konuda bir taslak metni *Uluslararası Hukuk Kurumu* komisyonuna sunmuştu. Metnin komisyondaki tartışmalardan sonra düzenlenmiş şekli *İnsanın Uluslararası Hakları Bildirgesi* adıyla (*New York Bildirgesi*) 1929 yılında kabul edildi. Bir başlangıç ve altı maddeden oluşan Bildirge'de yer alan haklar klasik (negatif) hak ve özgürlükleri içermekteydi. Bildirge'nin ilk maddesi, her devletin cinsiyet, ırk, dil ve din ayrımı olmaksızın herkesin yaşama, özgürlük ve mülkiyet haklarını tanıma ödevini dile getirmiştir. İkinci madde her bireyin din ve inançlarının gereklerini serbestçe yerine getirmesini düzenler. Üçüncü maddede ise, anadil hakkına ilişkin düzenleme yer alır. Her devletin kendi uyruklarına yönelik ödevlerine ilişkin olan son üç madde ise, doğrudan devletlerin ulusal egemenlik haklarının insan hakları lehine sınırlandırılmasını amaçlar. «Mandelstam'ın yayınladığı bu bildirge Uluslararası Hukuk Kurumu, Uluslararası Diplomatik Akademi ve Carnegie Uluslararası Barış Vakfı (*Carnegie Endowment for International Peace*) gibi önde gelen hukuk örgütlerinin yanı sıra kimi önemli diplomat ve hukukçular tarafından da destek gördü. Bunlar arasında Paris Barış Konferansı ve sonrasında San Francisco Konferansı'nda ABD delegesi olan James T. Shotwell; dönemin önde gelen Fransız hukukçularından George Scelle ve Rene Brunet; ileride Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başkanı olacak olan Belçikalı Henri Rolin gibi isimler yer almaktaydı.» (Normand & Zaidi, 2008: 75) Bildirge, ayrıca «Fransa'da 1922 yılında kurulan ve Avrupa, Latin Amerika ve Çin'den gelen on dört insan hakları savunucusunun yer aldığı bir toplantıda *Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (Federation Internationale des Droit de l'Homme)* tarafından kabul edildi. Bildirge'nin sivil ve siyasal haklar yanında sosyal ve ekonomik haklara da vurgu yapan 14 maddeden oluşan düzenlenmiş bir versiyonu 1936 yılında bir başka Fransız insan hakları örgütü olan İnsan Haklarını Koruma Birliği⁸ (*Ligue pour la Defense des Droits de l'Homme*) tarafından sunuldu.» (Normand & Zaidi, 2008: 76)

1936 yılında bir Fransız sivil toplum kuruluşu olan *Fransız İnsan Hakları Birliği* Dijon'da yapılan kongrede bir önsöz ve 14 maddeden oluşan *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin Tamamlayıcısı'nı (Complement to the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen)* kabul etti. Bu pek bilinmeyen belge kimi yazarlara göre «radikal sosyalist fikirler içeren özgün ve yenilikçi bir belge niteliğindedir.» (Burgers, 1992:452) Monteiro, bu

⁸ Bu birliğin II. Dünya Savaşı sonrasında başkanlığını yapan isim İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin taslak metninin oluşturulmasında önemli payı olan Rene Cassin'dir.

belgenin «Birliğin bir üyesi olarak Dijon Kongresine katılan Cassin vasıtasıyla İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin referanslarından biri olabileceğini» yazar. (Monteiro, 2014:74) Bildirge'nin birinci maddesinin üçüncü fıkrası insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik olarak ulusal egemenlik ilkesini sınırlandırıcı yaklaşımı ile dikkat çeker:

İnsan haklarının uluslararası korunması, her devletin kendi sınırları içinde yaşayan her insanın bu haklardan yararlanmasını engelleyemeyeceği tarzda, evrensel olarak düzenlenmeli ve güvence altına alınmalıdır.

Aynı bildirgenin insanın değerine yaptığı vurgu da ayrıca dikkate değerdir. «Kişisel değer ve tüm medeniyetlere saygı»ya atıf yapan 10. maddesi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yaygınlık kazanacak olan insanın değeri fikrinin hukuksallaştırılmasının yirminci yüzyıldaki ilk örneklerinden biridir.» (Monteiro, 2014:213)

5. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI (1939-1945)

İnsan haklarının uluslararasılaşması sürecinde 2. Dünya Savaşı yıllarının ayrı bir önemi vardır. Yaygın kanaatin aksine insan haklarına olan ilgi ve uluslararası düzeyde korunmasına yönelik girişimler sadece savaşın son yıllarında ve Yahudi soykırımına ilişkin bilgilerin dünya kamuoyuna ulaşması ve bunun yarattığı bir infialin sonucunda başlamamıştır. Savaşın henüz başlarından itibaren insan haklarının önemi ve korunmasına yönelik önemli girişimler olmuştur. Bundan sonraki bölümde II. Dünya Savaşı'nın başından Birleşmiş Milletler'in kurulduğu San Francisco Konferansı'na kadar olan süreçte insan hakları fikrinin serüveni ele alınmıştır.

a. *H.G. Wells'in İnsan Hakları Kampanyası*

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin hemen ardından insan hakları fikrini canlandırmayı amaçlamayan oldukça etkili bir kampanya, ünlü İngiliz yazar Herbert George Wells (1866-1946) tarafından yürütüldü. Wells, Almanya'nın Polonya'yı işgalinden kısa bir süre sonra, 23 Ekim 1939 tarihinde *The Times*'a içinde bir taslak insan hakları bildirgesi olan bir mektup yazmış ve dünyanın önde gelen entelektüellerini bu bildirgeye katkı yapmaya davet etmişti. Wells, bu girişimiyle Müttefik Devletler için savaşın amacını; “ne için savaşıldığını” açıklığa kavuşturacak bir öneri sunmayı hedeflemiş ve bu hedefi insan haklarının korunmasıyla ilişkilendirmişti:

Bizim toplumlarımızın tarihinde, çeşitli krizleri aşmak için kamusal ve sosyal yaşantımıza dayanak oluşturacak -Magna Carta'dan başlayıp çeşitli Haklar Bildirgeleri ve İnsanın Hakları Bildirgeleriyle devam eden- bir bildirge ortaya koymak geleneğimiz haline gelmiştir. (...) Bugün de genel olarak yaşam koşulları, özelde de mevcut çatışmalı ortam böyle bir ruhun yeniden ifadesi için özellikle uygun görünmektedir. (...) Birkaç

arkadaşla birlikte örnek bir güncel insan hakları bildirgesi taslağı hazırladım. Bu bildirgenin Savaşın Amaçları tartışmasına yeni ve daha umut vadeden bir zeminde hizmet edebileceğini düşünüyorum. (Wells, 2015:7)

Ardından «*Daily Herald* kamuoyunda tartışılması amacıyla Wells'in haklar belgesine kendi sayfasında yer verdi. Ayrıca uluslararası kamuoyundan gelen geri bildirimler ışığında belgenin gözden geçirilmesi için aralarında Wells'in de bulunduğu bir taslak komitesi oluşturuldu.⁹» (Partington, 2008:565) 1939 ile 1944 yılları arasında pek çok defalar yayımlanan ve otuzdan fazla dile çevrilen bu haklar bildirgesine beklenen katkı, aralarında devlet başkanları ve başbakanların da olduğu dünyanın tanınmış siyasi figürlerinden geldi. «İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin de yazımında resmi etkileri olan bu siyasetçiler arasında ABD'den başkan Franklin Delano Roosevelt, Güney Afrika'dan Başbakan Jan Christiaan Smuts¹⁰, Çekoslovakya'dan Dışişleri Bakanı Jan Masaryk ve Cumhurbaşkanı Edward Benes¹¹, Hindistan'dan Mohandas Gandhi ve Jawaharlal Nehru, sonradan İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olan Chaim Weizman gibi tanınmış isimler yer almaktaydı.» (Normand & Zaidi, 2008:76) Öte yandan, yeni bir «insan hakları bildirgesinin Dünya Barışı çerçevesinde birleşecek tüm toplumlar ve kolektiviteler için bir müşterek temel hukuk olması gerektiğini» (Wells, 2015:13) ifade eden Wells'in bu çabası «Mussolini'nin gazetesinde ön sayfada saldırıya uğramış ve Hitler'in propaganda bakanı Goebbels'in radyo konuşmasında bir hafta boyunca alaya alınmıştı.» (Normand & Zaidi, 2008:77)

Önsöz ve on maddeden oluşan Wells'in Haklar belgesi, bir yandan ayrımcılık yasağı, ifade özgürlüğü, insanî koşullarda hapsedilme, seyahat özgürlüğü, -işkence de dahil olmak üzere- şiddet, baskı ve tehdide karşı korunma, tartışma, toplanma ve ibadet gibi Batı düşüncesine Aydınlanma ile giren liberal ilkelerin evrensel kılınması çabasını yansıtırken, diğer yandan barınma, tıbbi bakım, çalışma ve eğitim gibi kimi sosyal haklara da yer vermektedir. Örneğin, bildirgenin birinci maddesine göre, «her insan ırk,

⁹ «Bu komite H. G. Wells'den başka 1933 Nobel Barış Ödülü sahibi Norman Angell, İşçi Partili siyasetçi Margaret Bondfield, *Nature* dergisi editörü Richard Gregory, saygın fizikçi Lord Horder, Hindistan eski valisi ve Muhafazakâr Parti lideri Lord Lytton, II. Dünya Savaşı'ndan sonra FAO'nun genel direktörü olan John Orr, Adalet eski Bakanı ve Lordlar Kamarası başkanı Viscount Sankey, *Daily Herald*'in editörü Francis Williams, ünlü ekonomist Barbara Wootton ve bu gruptaki tek hukuk uzmanı ve aynı zamanda Frangulis'in *Uluslararası Diplomatik Akademi*'sinin 1930'dan beri üyesi olan Lord Sankey gibi isimlerden oluşmaktaydı.» (Partington, 2008:565)

¹⁰ Paris Barış Konferansı'nın katılımcılarından olan «Jan Christian Smuts aynı zamanda BM Şartı'nın 55. ve 56 maddelerinin taslağını yazan isimdir.» (Weissbrodt & Vega, 2007:20) BM Şartı'nın 55. maddesinin üçüncü fıkrası «İrk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini kolaylaştıracaktır» diye yazar.

¹¹ Benes, aynı zamanda *Uluslararası Diplomatik Akademi*'nin kurucularından biridir.

renk, inanç ya da kanaat ayrımı olmaksızın beslenme, barınma, tıbbi bakım ve fiziksel ve zihinsel olanaklarının tam olarak gerçekleşmesi ve doğumdan ölüme kadar sağlığının korunması hakkına sahiptir.» (Wells, 2015:8). İkinci madde ise, «kişiyi yararlı ve ilgili bir yurttaş kılmak için gerekli olan yeterli eğitim hakkına» yer vermektedir.

b. Franklin Delano Roosevelt ve Dört Özgürlük

Kimi yazarlara göre «Birleşmiş Milletler'in İkinci Dünya Savaşı sırasındaki küresel bir girişimin ürünü olduğu, sadece büyük güçler arasında değil tüm Müttefik devletler arasında müzakereler ve istişarelerle kurulduğu düşüncesi bütünüyle tarihsel bir mittir.» (Normand & Zaidi, 2008:84) Buna göre, bu küresel organizasyonun planlanması ve hayata geçirilmesi ABD'nin neredeyse tek başına bir tasarrufudur. ABD'nin Avrupa ve Asya kıtalarına uzaklığı –İngiltere, Fransa ya da SSCB gibi büyük güçlerin aksine- onu savaşın yıkıntularından büyük oranda uzak tutmuş ve savaş sonrası yeni dünya düzeninin nasıl oluşturulabileceği konusuna savaşın yıkımına uğramış ve ayakta kalma mücadelesi veren diğer pek çok ülkeden çok daha fazla odaklanabilmesine olanak sağlamıştır.

İnsan hakları fikri de Birleşmiş Milletler'in kurulmasından önce, savaş yılları boyunca Roosevelt liderliğindeki ABD tarafından savaş sonrası kurulması planlanan yeni dünya düzeninin tasarlanmasında ideolojik bir silah olarak kullanılmaya ve ciddiyetle ele alınmaya başlandı. Wells'in girişimlerinden haberdar olan ve onunla diyalog içinde olan Başkan Roosevelt, savaş sırasında insan hakları fikrinin en önemli taraftarlarından biri haline geldi. Amerikan kamuoyunu savaşın gerekliliğine ikna etme kaygısının bu yönelimin önemli nedenlerinden biri olduğu pek çok yazar tarafından dile getirilir. Ayrıca Roosevelt «insan haklarını, küresel ölçekte serbest ticaretin Amerikan çıkarları doğrultusunda liberalizasyonu ve İngiltere gibi sömürgeci devletlerin bağlı bölgeleri ve kolonileri üzerindeki korumacı ticaret tekeli kırabilmek için bir araç olarak da görmekteydi.» (Normand & Zaidi, 2008:101)

ABD, Japonya'ya savaş ilan etmeden yaklaşık bir yıl kadar önce, 6 Ocak 1941 tarihinde Başkan Roosevelt Kongre'de yaptığı *Ulusa Sesleniş* konuşmasında “ifade özgürlüğü”, “ibadet özgürlüğü”, “yoksunluk içinde olmama özgürlüğü (*freedom from want*) ve “korku içinde olmama özgürlüğü”den (*freedom from fear*) oluşan *Dört Özgürlük* vizyonunu açıkladı. «Özgürlüğü “insan haklarının her yerde üstünlüğü” olarak tanımlayan Roosevelt, “bu hakları elde etme ya da koruma mücadelesi verenlere destek olacaklarını” da ifade etmişti.» (Akt., Normand & Zaidi, 2008:89) *Dört Özgürlük* yaklaşımıyla Roosevelt birden fazla sonucu elde etmiş görünmektedir. O, hem nasyonal sosyalizm, faşizm ve komünizm gibi totaliter rejimlere karşı ve özgürlükler lehine argüman sunmuş hem de klasik

liberal haklar öğretisini beslenme, barınma, sosyal güvenlik, asgari ücret gibi haklara atıf yapan *yoksunluk içinde olmama özgürlüğü*yle bu hakları sosyal ya da pozitif haklar yönünde geliştirmiştir. Bu anlamda *Dört Özgürlük*, “bırakınız yapsınlar” kapitalizminin ben merkezli bireyciliği ile sosyalist temel haklar yaklaşımının bir sentezi olmuştur. Ayrıca *Dört Özgürlük* «Roosevelt’in, iç siyasette *Büyük Bunalım*’a çözüm olması amacıyla sosyal güvenlik alanında devletin rolünü genişleten *Yeni Düzen (New Deal)* siyasetiyle de uyumlu idi.» (James, 2007: 76) Roosevelt’in sosyal haklar savunusunun bir etkisini Amerikan iç politikasında görmek mümkün oldu. «1943 yılının Ocak ayında, ABD Ulusal Kaynakları Planlama Bakanlığı tarafından hazırlanan bir ulusal haklar bildirgesi taslağı –her ne kadar bugüne kadar büyük çoğunluğu kabul edilmiş olmasa da- ABD için oldukça radikal sayılabilir. Bu haklar arasında çalışma, eşit ücret, yeterli beslenme, giyinme, barınma, tıbbi bakım hakları ile dinlenme, yaratım için eğitim hakları yer alır.» (James, 2007:76)

Dört Özgürlük yaklaşımıyla savaş sonrasında hayata geçirilmek istenen uluslararası insan hakları rejiminin de temelini atan Roosevelt bu amaçla «ABD Dışişleri Bakanlığı’na savaş sonrası dönem için bir uluslararası insan hakları bildirgesinin olanağının araştırılması talimatını verdi.» (Waltz, 2002:439). Bazı yazarlara göre, ABD’nin bir evrensel haklar bildirgesinin gerçek anlamda bir taraftarı haline gelmesi de aslında bu süreç sonucunda olmuştur. «ABD Dışişleri Bakanlığı 1942 yılında söz konusu bildirgenin formülasyonlarını tartışmak için *Hukuki Sorunlara İlişkin Özel Alt Komite*’yi kurdu.» (James, 2007:81) Komite aynı yıl yayınladığı *Uluslararası Haklar Bildirgesi*’nde, Amerikan ve İngiliz Haklar Bildirgeleri ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi Batı hukuk geleneğinin temel belgelerinin yanı sıra Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (Federation internationale des droits de l’homme), Uluslararası Hukuk Kurumu (Institut de droit international), Amerikan Hukuk Kurumu (American Law Institute) ve Barış Örgütü Çalışmaları Komisyonu (Commission to Study the Organization of Peace, CSOP) gibi sivil toplum kuruluşlarının uluslararası insan hakları bildirgeleri taslaklarından ve çeşitli anayasal koruma mekanizmalarından yararlandı. Alt Komitenin bildirgesi, sadece klasik hak ve özgürlükleri değil, sınırlı da olsa sosyal haklar alanında öneriler içermekteydi. Bu Komitenin uluslararası bir insan hakları bildirgesinin nasıl sonlanması gerektiğine ilişkin önerisi ise, ayrıca dikkat çekicidir:

İnsan hakları her devletin üst hukukunun bir parçası olarak tesis edilmeli ve güvence altına alınmalı, her devletin idari ve hukuki otoriteleri tarafından *aksine* bir hüküm bulunsa bile milliyet, ırk, dil, siyasi görüş ya da dini inanç ayrımı olmaksızın riayet edilmeli ve yaşama geçirilmelidir.

Öte yandan ulusal egemenlik ilkesini aşındırıcı bu türden yaklaşımlar sadece ABD içindeki kimi bürokratik ve siyasi çevrelerden değil, İngiltere gibi diğer büyük güçler tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. ABD’de siyahlara yönelik ırkçı yasalar ve ayrımcı uygulamalar varlığını hâlâ sürdürmekte, İngiltere gibi ülkeler ise, geniş sömürgelere sahip olduğundan ve özellikle “ulusların kendi kaderini tayin etme” gibi haklardan dolayı ulusal çıkarlarının zarar göreceği endişesini taşımaktaydılar. Bu nedenle bildirgenin yaptırım gücü olmayan bir belge niteliğinde olması yönünde talepler dile getirilmiştir.

Süreç içerisinde, *Dört Özgürlük* temelli insan hakları yaklaşımı ABD hükümeti için savaş boyunca kendi kamuoylarının desteğini sağlama işlevinin yanında savaş sonrası kurulması planlanan yeni dünya düzenine dayanak olarak alınan en temel sav haline geldi. BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin Başlangıç’ında Başkan Roosevelt’in *Dört Özgürlük* yaklaşımının yer alması bu açıdan da dikkat çekicidir:

Genel Kurul,

İnsan haklarını göz ardı etmenin ve hor görmenin, insanlığın vicdanında infial uyandıran barbarca eylemlere yol açtığını ve insanların *korku ve yoksunluktan kurtulması, konuşma ve inanma özgürlüğüne* sahip olacağı bir dünyanın ortaya çıkmasının sıradan insanların en yüksek özlemi olarak ilan edilmiş bulunduğunu, insanın zorbalık ve baskıya karşı son çare olarak başkaldırmak zorunda kalmaması için, insan haklarının hukukun egemenliğiyle korunmasının önemli olduğunu, (...) ilan eder.

c. Atlantik Şartı, Birleşmiş Milletler Bildirgesi ve Dumbarton Oaks Müzakereleri

Roosevelt ve Churchill 1941 yılının Ağustos ayında yani, ABD savaşa girmeden yaklaşık 4 ay önce Miğfer Devletleri’ne karşı birleşik bir cephe oluşturmak ve savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzenini planlamak için “Atlantik’te bir yerde” ilk defa bir araya geldi. Bu toplantı sonucunda iki devlet arasında imzalanan ve “Atlantik Şartı” (ya da “İlkeler Bildirgesi”) olarak adlandırılan bu belge, sekiz maddeden oluşmaktaydı. İki devletin barış hedeflerinin nihai ve resmi bir ifadesi olmayan bu belge, Şart’ta da ifade edildiği üzere, “ilgili devletlerin dünya için daha iyi bir gelecek umutları temelinde ulusal politikalarındaki belli müşterek ilkelerin” bir onayıydı. İlkelerin ortaya konması önemliydi. Zira «her iki lider de kendi deneyimlerinden, zor zamanlarda kendi halklarına yol göstermede vizyonların ve kelimelerin gücünü gayet iyi bilmekteydi.» (Lauren, 2003:139)

Şart, üçüncü maddesinde “tüm halkların kendi hükümetlerini seçme hakkı” ve “egemenlik hakları”na, beşinci maddesinde “gelişmiş çalışma standartları, ekonomik ilerleme ve sosyal güvenlik” konularına yer

verir. Altıncı maddesi ise, Roosevelt'in " tüm ülkelerdeki bütün insanların korku ve yoksunluk içinde olmadan yaşama özgürlüğü"ne atıf yapar. Ayrıca Evans'a göre Atlantik Şartı uluslararası toplumun üyeleri olarak devletlerin haklarından ziyade bireylerin ve halkların haklarına yaptığı vurgu bakımından» (Evans, 1996:55) da önem taşımaktadır. Uluslararası hukuk öznesi olarak egemen devletlerin yanında bireye yapılan bu vurgu kişi hakları olarak insan haklarının evrenselleşmesi yönünde olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

Ancak Lauren'e göre Atlantik Şartı, insan hakları bakımından pek de dikkate değer bir nitelik taşımaz. Onlara göre bu önemli belgede insan haklarının terim olarak yer almamış olması önemli bir eksikliktir. Ancak örneğin, «ilan edilmesinden bir ay sonra toplanan ve otuz farklı ülkeden delegelerin katıldığı ILO Konferansı'nda Atlantik Şartı memnuniyetle karşılanmış ve vizyonunun hayata geçirilebilmesi için işbirliği yapılması vaat edilmiştir.» (Lauren, 2003:139) Aynı şekilde o dönem henüz genç bir avukat olan Nelson Mandela da Atlantik Şartı'nda ilan edilen bu ilkeleri memnuniyetle karşıladığını otobiyografisinde şöyle dile getirir:

Roosevelt ve Churchill tarafından 1941 yılında imzalanan Atlantik Şartı, her insanın değerli olduğuna olan inancı ve demokratik ilkeleri yeniden onayladı. Batı'da bazıları Bildirge'yi boş vaatler olarak gördü. Fakat Afrika'da yaşayan bizler öyle görmedik. Atlantik Şartı'ndan ve Müttefiklerin tiranlık ve zulme karşı savaşından ilham alarak ANC (Afrika Ulusal Kongresi) *Afrikalıların Talepleri (African Claims)* adını taşıyan -tüm Afrikalılar için tam yurttaşlık ve toprak satın alma hakkı ile tüm ayrımcı mevzuatın yürürlükten kaldırılmasını talep eden- kendi bildirgesini yarattı. (Mandela, 1994)

Atlantik Bildirgesi «Almanya, İtalya ve Japonya tarafından beklenileceği üzere savaş zamanı manevrasından başka bir şey olarak görülmedi.» (Lauren, 2003:139). Bu bildirgenin ilanından kısa bir süre sonra, 1941 yılının Aralık ayında Japonya'nın ABD'ye Pearl Harbor'da saldırmasıyla ve ABD'nin de Müttefiklerin yanında savaşa girmesiyle sadece savaşın değil, belki de insan hakları fikrinin yirminci yüzyıldaki seyri de değişmiş oldu.

*

Atlantik Şartı'nın hemen sonrasında ve orada dile getirilen ilkeler ışığında ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'in imzaladığı 1 Ocak 1942 tarihli kısa belge daha sonra "Birleşmiş Milletler Bildirgesi" olarak anıldı. Ardından 22 devletin daha imzaladığı bu belge, temelde Miğfer devletlerine karşı ve Müttefiklere yönelik bir savaşa katılma çağrısı olmakla birlikte Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluşunda önemli bir adım niteliğini de taşımaktaydı. İlk defa bu bildirgeyle 26 ülke faşizme ve Nazi despotizmine karşı tüm askeri ve ekonomik kaynaklarını sunacağını ilan ederek kolektif bir eylem

tarzını benimsedi. «Roosevelt'in konuşma metni yazarı Robert Sherwood'un "yeni dünya senfonisine bir giriş" olarak nitelendirdiği» (Plesch, 2011:34) bu belgenin bir diğer önemi ise, insan haklarının ilk defa bu belgede -sadece bir kere ve başlangıç kısmında olsa da- uluslararası toplumun amaçlarından biri olarak yer almasıydı. Birleşmiş Milletler koalisyonunda yer alan 26 ülke "Atlantik Bildirgesi"nde dile getirilen amaç ve ilkelerin ortak programını" onayladıklarını şöyle dile getirdiler:

Kendi ülkelerinde olduğu kadar diğer ülkelerde de yaşam, özgürlük, bağımsızlık ve din özgürlüğü ile insan hakları ve adaleti korumak için şimdi dünyaya boyun eğdirme arayışında olan vahşi ve gaddar güçlere karşı ortak bir mücadele içinde, kendi düşmanları üzerinde tam bir zaferde ikna olarak ilan eder ki (...)
(Plesch, 2011:34)

Borgward'a göre Birleşmiş Milletler Bildirgesi, insan hakları terimine ilişkin dört temel unsuru barındırmaktadır. Bunlar, «(1) Temel değerler olarak geleneksel siyasal hakların vurgulanması; (2) Sosyal adalete atıf yapan *Dört Özgürlük* haklarının daha geniş kapsamlı bir okumasını içermesi; (3) bu vizyonun bireyler kadar geleneksel egemen ulus-devletleri de kapsamaması gerekliliği (Atlantik Şartı'nın "tüm ülkelerdeki tüm insanlar" ifadesine yapılan atıf nedeniyle); ve son olarak (4) bu ilkelerin iç hukukta olduğu kadar uluslararası düzeyde de uygulanmasına yapılan vurgu.» (Borgward, 2007:53) Bu dört unsur esasında günümüz insan hakları kavramlaştırmasının da temel unsurlarıdır. Öte yandan, BM Bildirgesi'ne başlıca itirazlar müzakerelere davet edilmeyen Avustralya, Yeni Zelanda, Polonya, Danimarka ve Norveç gibi "küçük ülkeler"den geldi. «Bu ülkeler tartışmalarda insan haklarının rolüne ve özellikle de ekonomik ve sosyal haklara açıktan değinilmemesini eleştirdiler.» (Borgward, 2007:53) Ancak kimi yazarlar insan hakları fikrinin 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin başlangıç bölümünde yer almasını ve imzacı devletler tarafından kabulünü oldukça önemsemektedir. Onlara göre «ABD ve İngiltere hükümetlerinde hiç kimse bağlayıcı olmayan bir savaş deklarasyonu belgesinin önsözünde yer alan zararsız bir terimin ileride Birleşmiş Milletler aracılığıyla kurulacak olan bir insan hakları rejiminin itici gücü olacağını ciddi şekilde düşünmemişti.» (Normand & Zaidi, 2008:94)

*

Milletler Cemiyeti'nin yerini alacak yeni bir uluslararası örgütün planları 1943 yılının başlarında, savaşın müttefik kuvvetlerin lehine döndüğünün anlaşılmasıyla birlikte daha ciddiyetle ele alınmaya başlandı. Ayrıca dünya kamuoyu bu tarihlerde artık Nazi tiranlığının yol açtığı soykırım, toplama kampları, insanlar üzerinde yapılan tıbbî deneyler ve işkenceler gibi herkesi dehşete düşüren uygulamalardan haberdar olmaya başlamış, bu durum insan haklarına olan ilgiyi daha da arttırmıştı.

Böyle bir ortamda 21 Ağustos – 7 Ekim 1944 tarihleri arasında Washington’ın hemen dışında yer alan Dumbarton Oaks’da düzenlenen ve dört büyük gücün, - ABD, İngiltere, SSCB ve Çin’in- katıldığı müzakerelerde benzer şeylerin gelecekte tekrardan yaşanmaması ve sürekli bir barış için neler yapılabileceğine dair çeşitli öneriler tartışıldı¹². *Dünya Örgütüne Dair Dumbarton Oaks Müzakereleri* olarak bilinen ve Birleşmiş Milletler için bir hazırlık müzakereleri niteliğini taşıyan bu konferanslar daha çok örgütün ve çeşitli organlarının yetkileri, ilkeleri ve prosedürlerinin detayları üzerine odaklanmıştı. Burada oluşturulan taslak metin, daha sonra BM Şartı ya da kurucu belgesi olarak kimi küçük değişikliklerle San Francisco Konferansı’nda kabul edilmiş olması bakımından ayrıca önem taşır.

Ancak insan hakları söz konusu olduğunda Dumbarton Oaks Müzakereleri bazı yazarlar tarafından aynı derecede önemli bulunmaz. Örneğin, Henkin’e göre «Dumbarton Oaks görüşmelerine ilişkin kayıtlar incelendiğinde, başlıca katılımcıların savaş sonrası dünya düzeni ve yeni bir uluslararası kuruluşun planlanmasında insan haklarına yer vermeyi düşündüklerine dair bir kanıt yoktur.» (Henkin, 1998:98) Normand ve Zaidi’ye göre ise, «Dumbarton Oaks’da üç büyük güç tarafından sunulan tekliflerin hiçbirinde insan hakları kavramından bahsedilmemiştir.» (Normand & Zaidi, 2008:110) Öte yandan diğer bazı yazarlara göre ise, Dumbarton Oaks’daki nihai konferansta «ABD ve Çin, insan haklarına atıf yapılması taraftarı iken, İngiltere ve SSCB bu fikrin karşısında yer almıştı.» (Waltz, 2002:440; Sellars, 2000:xiii). Esasında ABD Dışişleri Bakanlığı içinde üst düzey bürokratik çevre arasında da bu öneriye karşı çıkanlar vardı ama asıl karşı çıkış bu iki ülkeden gelmişti. «ABD, biraz da sivil toplum kuruluşlarının ve Başkan Roosevelt’in baskısıyla insan haklarına açıkça atıf yapan bir öneri sunmuştu.» (Simpson, 2001:240).

Müzakereler sonunda ilan edilen taslak öneride *Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliğine İlişkin Düzenlemeler* başlığını taşıyan 9. Bölüm insan hakları bakımından önem taşır. Bu bölümde Genel Kurul’un otoritesi altında -amacı “uluslararası ekonomik, sosyal ve diğer insancıl sorunların çözümünü kolaylaştırmak ve insan hakları ile temel özgürlükleri ilerletmek” olan- bir Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) kurma önerisi yer alır. Bu hüküm müzakereler sonucunda ilan edilen belgede insan haklarının terim olarak geçtiği tek yerdir. Ancak oluşturulması düşünülen konseyin söz konusu konuları nasıl hayata geçireceği açık değildir. Aynı bölümde sadece gerekli olduğunda Konsey’in uzmanlardan oluşan ekonomik, sosyal ve benzer başka komisyonlar kurması hükme bağlanmıştır.

¹² Müzakereler iki kısma ayrılmıştı. İlk konferansın katılımcıları ABD, İngiltere ve SSCB iken, ikincisinin katılımcıları ABD, İngiltere ve Çin olmuştu.

Ayrıca komisyonların devletlerin resmi temsilcilerinden oluşmayan yapısı insancıl konuların devletlerin bir iç hukuk meselesi olamayacağına da zımnî bir kabulü olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak Dumbarton Oaks'da büyük güçler arasındaki Birleşmiş Milletler'e hazırlık müzakerelerinde insan hakları belgenin sonuna tek bir atıfla son dakikada iliştirilen bir konu olarak kalmıştır. Ancak insan hakları fikri artık dünya kamuoyuna mal olmaya başlamış ve özellikle sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gündemde tutulmaya başlanmıştı.

d. II. Dünya Savaşı Yıllarında Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Haklarının Uluslararası Korunmasına Yönelik Girişimleri

İkinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle sürdüğü yıllarda insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik girişimler sadece hükümetler düzeyinde kalmamış çok sayıda sivil toplum kuruluşu da bu yöndeki çalışmalara ciddi katkılar sağlamıştır. Hatta bu kuruluşların katkıları insan haklarını kendi çıkarları doğrultusunda araçsallaştıran, niyetleri kendi kamuoylarını savaşın amaçları doğrultusunda motive etmek olan hükümetlerden çok daha samimiydi.

Amerikan Hukuk Kurumu (American Law Institute) Milletler Cemiyeti Dernekleri (League of Nations Associations), Atlantik Şartı Topluluğu (Atlantic Charter Society), Federal Birlik Hareketi (The Movement for Federal Union), Uluslararası İnsan Hakları Birliği (the International League for the Rights of Man), Dünya Yurttaşları Derneği (World Citizens Association), Barış Örgütü Çalışmaları Komisyonu (the Commission to Study the Organization of Peace, CSOP) başta olmak üzere çok sayıda STK savaş öncesinde olduğu gibi savaş boyunca da insan haklarının sürekli gündemde tutulmasında son derece önemli roller oynadılar. Bu örgütlerden özellikle ikisi; *Barış Örgütü Çalışmaları Komisyonu*¹³ (CSOP) ve *Amerikan Hukuk Kurumu* insan hakları fikrinin ilerletilmesinde çok aktifti.¹⁴ «1943 yılında CSOP, *İnsan Hakları ve Dünya Düzeni* adını taşıyan ve siyaset bilimci Quincy Wright tarafından kaleme alınan bir rapor yayınladı. Bu raporunda Wright, “milliyetçilik tabusunun medeniyeti yıkıma sürüklediğini ve insan haklarının ulusal egemenlik ilkesinin kısıtlamalarını hesaba katmaksızın korunması gerektiğini” savundu.» (Shinohara, 2012:180) Wright, Komisyona sunduğu raporda ayrıca «insan hakları bildirgesini tatbik etmek için ulus devletlerin üzerinde yargılama gücüne sahip bir dünya mahkemesinin kurulmasını da tavsiye

¹³Komisyon, Carnegie Uluslar Arası Barış Vakfı tarafından desteklenen Amerikan Milletler Cemiyeti Birliği'nin (American Association for the League of Nations) bir yan kuruluşuydu.

¹⁴ Bu iki örgüt aynı zamanda ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Birleşmiş Milletler için bir insan hakları bildirgesi taslağı hazırlamaktan sorumlu Hukuk Alt Komitesi'ne de katılmıştı.

etmişti.¹⁵» (Normand & Zaidi, 2008:96) CSOP'un dördüncü raporu ise, *İnsan Haklarının Uluslararası Korunması* başlığını taşımaktaydı. «Örgüt, bu raporunda dört temel tavsiyede bulundu. Bunlardan ilki, insan haklarına ilişkin bir Birleşmiş Milletler konferansının toplanması gerekliliği idi. İkinci olarak insan hakları standartları ve korunma araçlarını oluşturmak için “kalıcı” bir Birleşmiş Milletler insan hakları komisyonunun kurulması önerilmişti. Üçüncü olarak yaptırım araçlarını da içeren başlıca yurttışlık haklarını kapsayan “ulusal anayasalar”ın oluşturulması ve son olarak, iç hukuk yolları tüketildikten sonra birey ve gruplara insan hakları komisyonuna dilekçeyle başvurma hakkının tanınması yer almıştı.» (James, 2007:74)

Uluslararası haklar bildirgesi ilan edilmesi çabalarında etkili tasarlardan biri de *Amerikan Hukuk Kurumu* tarafından 1944 yılında yayımlandı. Bu taslak daha sonra Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin taslak metni için önemli bir model oluşturdu. Hatta Evrensel Bildirge'nin taslak metninin oluşturulmasında etkin bir rol oynayan ve ilk taslağın yazarı olan John P. Humphrey anılarında «üzerinde çalıştığı metinler arasında en iyilerden birinin *Amerikan Hukuk Kurumu*'nun hazırladığı metin olduğunu» yazar. (Morsink, 1999:6) «13 farklı kültürden temsilcinin ve 24 önde gelen hukuk danışmanın katıldığı bir panel düzenleyen kurum, bununla başlıca kültürlerin ne oranda insan haklarıyla benzerlik taşıyan liberal unsurlar barındırdığının tespit edilmesi ve bu hakların farklı gelenekler ve kültürler tarafından kabul edilebilir bir tarzda nasıl ifade edilebileceğini ortaya koymayı amaçlamıştı.» (Normand & Zaidi, 2008:97) Ancak kısa süre sonra katılımcıların tıpkı BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin taslağının yazım sürecinde olduğu gibi iki karşıt gruba ayrıldığı görüldü. Bir grup geleneksel liberal hakları öne çıkarıp savunurken, diğer grup çalışma, beslenme, barınma ve sosyal güvenlik gibi sosyal hakları öne çıkarmıştı. Sorun, gene Evrensel Bildirge'de olduğu gibi her iki insan hakları yaklaşımına 18 maddeden oluşan tek bir belgede, yani *Temel Haklar Bildirgesi*'nde (*The Statement of Essential Rights*) birlikte yer verilmesiyle aşılabildi.

Savaş yılları boyunca uluslararası işçi hareketleri de insan hakları standartlarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1944 yılının Nisan ayında Philadelphia'da toplanan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 26. Genel Konferansı'nda 41 ülke tarafından örgütün amaçları ve hedeflerini ortaya koyan *Philadelphia Bildirgesi (Uluslararası Çalışma Örgütü Hedef ve Amaçları Hakkında Bildirge)* kabul edildi. “İrk, inanç ya da cinsiyetine bakılmaksızın tüm insanların kendi maddi refahının ve manevi gelişmesinin, özgürlük ve değer, ekonomik güvenlik ve fırsat eşitliği peşinde olma hakkına

¹⁵ Aynı fikir 1920 yılında Avusturyalı ünlü hukukçu Hans Kelsen tarafından da dile getirilmişti.

sahip olduğu”nu vurgulayan *Philadelphia Bildirgesi*’si, ifade ve toplanma özgürlüğü gibi klasik hakların yanında çok sayıda sosyal haklara da atıf yapmaktaydı. Bildirge, “maddi refah”, “manevi gelişme”, “özgürlük ve onur”, “ekonomik-sosyal güvenlik ve fırsat eşitliği” gibi hakların yanında “tam istihdam”, “hayat standartlarının yükseltilmesi”, “asgari geçimi sağlayacak ücret”, “daha iyi çalışma koşulları”, çalışmama durumunda bir temel geliri de içeren “sosyal güvenlik tedbirleri”, “kapsamlı tıbbi bakım” gibi talepleri de barındırmaktaydı. (ILO, 2012:5)

İkinci Dünya Savaşı boyunca farklı dini gruplar da insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuşlardı. Örneğin «1943 yılında Museviler, Katolikler ve Protestanlar *Bir Barış Modeli (A Pattern for Peace)* adını taşıyan ve 750 bin adet basılan bir kitapçıkla barış ve insan haklarına saygı çağrısı yaptı.» (Morsink, 1999:1) «Aynı yılın Ocak ayında Amerikan Musevi Komitesi (American Jewish Committee, AJK) tarafından mevcut Musevi örgütler için bir çatı topluluk oluşturuldu. Topluluk, ilk toplantısında “*Dört Özgürlük ve Atlantik Şartı* üzerine temellenen ve ifadesini bir uluslararası insan hakları bildirgesinde bulacak olan bir dünya düzeninin tüm bireylerin haklarının gerçek bir korumasını sağlayacağına olan umudunu” dile getirdi.» (Simpson, 201:193) Hıristiyan gruplar da özellikle ABD’de insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin, «Hıristiyan Ekümenik Hareketi, ahlaki temelinde insan hakları olan yeni bir uluslararası düzen inşa edilmesine katılmak için kendi üyelerini seferber etmişti.» (Normand & Zaidi, 2008:97)

ABD’de akademisyenler de bu sürece aktif katılım gösteren kesimler arasındaydı. «ABD çapında 46 fakültede düzenlenen bir dizi bağımsız paneller sonrasında bir uluslararası insan hakları bildirgesine ihtiyaç olduğu konusunda uzlaşa sağlandı.» Ayrıca «Manley O. Hudson öncülüğünde 196 ABD ve Kanadalı hukukçu, akademisyen ve resmi yetkili¹⁶ ile yapılan istişareler neticesinde uluslararası hukuk ve bir “Devletler Topluluğu Örgütü” önerisi yayımlandı.» (Normand & Zaidi, 2008:97) Bu çalışmalar sonucunda insan haklarının yeni uluslararası düzenin ahlaki ve hukuki temeli olması konusunda da bir irade ortaya kondu.

*

Savaşın sürdüğü yıllarda insan hakları fikri ve uluslararası korunması konularında kimi bireysel girişimler de dikkate değerdir. Bu yöndeki ilk girişimlerden biri 1941 yılında Amerikan Katolik

¹⁶ Bunlar arasında John Foster Dulles ve Hans Kelsen ile gelecekte BM İnsan Hakları Birimi başkanlığını yapacak olan ve BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin taslak metninin oluşturulmasında önemli katkıları olan John P. Humphrey, ABD Yüksek Mahkeme yargıcı ve daha sonra Nuremberg Duruşmaları başsavcılığı yapacak olan Robert H. Jackson, Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Roscoe Pound ve Quincy Wright yer almaktaydı.

Üniversitesi'nde Hıristiyan-sosyalist düşünceyi benimseyen bir akademisyen olan Wilfrid Parson'ın *Uluslararası Barış İçin Katolik Birliği*'ne sunduğu ve savaşın amaçlarını insan hakları ile ilişkilendiren teklifidir. «Dokuz maddeden oluşan teklifte vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma ve dilekçe hakkı, özel mülkiyet hakkı, eğitim ve ebeveyn denetimi hakkı, yargılanma hakkı, zalimce ve olağandışı cezaya çarptırılmama hakkı, etnik ve dinsel azınlıklar için eşit fırsatlar hakkı gibi haklar yer almaktaydı. Parson'ın taslağı *Ulusal Katolik Refah Konferansı*'nda değerlendirilip geliştirildikten sonra *İnsan Hakları Bildirgesi* olarak 1947 yılında yayınlanmış ve Evrensel Bildirge'nin yazımını üstlenecek olan BM İnsan Hakları Komisyonu'na sunulmuştu.» (Simpson, 2001:190)

Bir diğer bireysel çaba dönemin saygın uluslararası hukukçularından olan ve ailesinin bir üyesi dışında tamamını Nazi soykırımında kaybeden Hersch Lauterpacht'tan gelmiştir. «Amerikan Musevi Komitesi'nin talebi üzerine kaleme aldığı Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi önerisi ilk olarak 1943 yılında *Grotius Society*'de makale olarak yayımlandı. Sonrasında makalesini genişleterek üç bölümden oluşan bir kitap halinde yayınlayan» (Lauterpacht, 2010, 253) Lauterpacht, kitabının Önsöz'ünün hemen başında şöyle yazar:

İkinci Dünya Savaşı boyunca “insan haklarını tahta oturtmak” defalarca savaşın ana amaçlarından biri olarak ilan edildi. Dünyaya, özü, insan haklarını inkâra dayanan ve yerine devletin her şeye kadirliğini koyan bir güç tarafından ve medeniyetin dayandığı manevi mirası yaşamsal bir tehlikeye sokan büyük bir itiraz dayatıldı. Bu olgu, bir uluslararası bildirge ve insan haklarının korunmasının her rasyonel dünya düzeni tasarısının içkin bir parçası olması gerektiği inancını kuvvetlendirdi.» (Lauterpacht, 2013:xxvii)

Lauterpacht'ın kitabının ilk bölümü doğal hakların tarihsel ve felsefi gelişimine ikinci bölümü ise, bir başlangıç ve yirmi maddeden oluşan bir taslak uluslararası insan hakları bildirgesine ayrılmıştı. Bu maddeler geleneksel sivil ve siyasal hakların yanında ekonomik, kültürel ve sosyal hakları da içermekteydi. Son bölüm ise, bildirgenin yürürlüğüne ilişkindi. Burada Lauterpacht, «evrensel yargılama yetkisine sahip bir uluslararası mahkeme önermek yerine, bu hakları her ulusun anayasası ve hukukunda doğrudan doğruya kapsanmasını ve oluşturulacak bir uluslararası izleme organıyla devletlerin uygulamalarının denetlenmesini tercih etmişti.» (Normand & Zaidi, 2008:99)

Bir başka dikkate değer bireysel girişim Fransız sosyolog Georges Gurvitch tarafından yapıldı. Gurvitch 1944 yılında kendi *Sosyal Haklar Bildirgesi*'ni (*La Declaration des droit sociaux*) yayınladı. «“Özgürlük ve insanın değerine” atıf yaptığı» (Monteiro, 2014:213) bu bildirgeyle «Gurvitch, Fransa'da “üretici” ve “tüketici” birlikleri üzerinden sosyalizme

hukuksal bir geçiş için bir proje geliştirmeyi amaçlamıştı.» (Hunt, 2009:137) Üreticilerin sosyal hakları arasında “her sağlıklı erkek ve kadının kendi yeteneği ve eğitimine göre çalışma” ile “insanın onuruna yaraşır koşullarda yaşamayı güvence altına alacak ücret” hakkı; çalışanların şirketin, endüstrinin ve bütün bir ekonominin yönetimine, denetimine eşit olarak katılma ve kârdan eşit olarak pay alma hakkı; boş zaman ve emeklilik hakkı; sendika kurma ve grev hakları yer alır. Tüketicilerin hakları arasında ise, “insan onuruna yaraşır koşullarda geçimini sürdürme; yoksulluk nedeniyle boyunduruk altında olmama; ulusal ekonominin ürünlerinin bölüşümüne katılma; kişileri tehdit ve korkudan bağımsız kılacak müstakil bir sigorta sistemi tarafından güvence altına alınmış ekonomik güvenlik hakkı gibi haklar yer almaktaydı.

Bu dönemde yapılan bireysel girişimlere verilebilecek son önemli örnek Fransız filozof ve teolog Jacques Maritain'dir. Thomasılığın ve personalizmin yirminci yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olan Maritain, düşünceleriyle Roma Katolik Kilisesi'ni de derinden etkilemiştir. Evrensel Bildirge'nin taslak metninin yazım sürecine de aktif olarak katılan Maritain'in özellikle de Katolisizm ile insan haklarını, doğal hukuk görüşü üzerinden bağdaştırma abaları Roma Kilisesi'nin insan hakları söylemini benimsemesinde büyük pay sahibidir. Fikirleriyle Hıristiyan Demokrasi hareketini de etkileyen Maritain'in insan hakları yaklaşımı liberalizmin özgürlükçülüğü ile sosyalizmin sosyal haklar vurgusunu Hıristiyan inancıyla bağdaştırma çabası şeklinde özetlenebilir. Maritain, 1944 yılında yayınladığı haklar bildirgesini üç ana başlık altında toplamıştır. Bunlar, «(1) *Bizatihi Kişinin Hakları*, (2) *Yurttaş Kişinin Hakları*, (3) *Toplumsal Kişinin ve Özellikle alışan Kişinin hakları*.¹⁷» (Maritain, 1944:60-61).

e. San Francisco Konferansı ve Birleşmiş Milletler şartı'nda İnsan Hakları

25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında 50 ülkenin delegeleri Birleşmiş Milletler'in kurulması amacıyla Dumbarton Oaks Müzakereleri'nde getirilen önerileri gözden geçirip tartışmak ve onaylamak için biraraya geldi. 300 resmi delege ile 2500 danışmanın katıldığı konferans, o zamana kadar yapılmış en geniş kapsamlı uluslararası konferans olma niteliğini taşıymaktaydı. Konferansa beş kıtadan pek çok ulusun temsilcileri ile çeşitli dini gruplardan geniş bir katılım olmuştu. «Konferans katılımcıları dünya nüfusunun yüzde sekseninden fazlasını temsil

¹⁷Bu sınıflandırma Türkçeye daha esnek bir tarzda şöyle de çevrilebilir: (1) *Sırf İnsan Olarak Kişinin Hakları*, (2) *Yurttaş Olarak Kişinin Hakları*, (3) *Toplumsal Bir Varlık Olarak Kişinin ve Özellikle alışan Bir Varlık Olarak Kişinin Hakları*.

etmekteydi. Ayrıca Asya ve Pasifik kıyısı ülkeleri daha önce böylesi bir konferansta bu derece bir tanınma görmemişti.» (James, 2007:117)

Dumbarton Oaks Müzakereleri'nin yarattığı hayal kırıklığına rağmen, küçük devletler ve sivil toplum örgütleri San Francisco Konferansı'nda savaş sonrası kurulması planlanan dünya düzeninin eşitlik ve insan haklarına saygı temelinde hayata geçebileceğine dair inançlarını sürdürmekteydiler. Konferansa katılan sivil toplum örgütleri arasında «Yahudi ve Hıristiyan kuruluşları en örgütlü, en iyi finanse edilmiş ve sözünü esirgemeyen grubu oluşturmaktaydı. Bu örgütlerin odak noktasını insan hakları ve dini haklar kadar eşitlik ve ayrımcılık karşıtlığı oluşturmaktaydı.¹⁸» (Normand & Zaidi, 2008:127) Diğer yandan «Başkan Roosevelt, 42 sivil toplum kuruluşunun temsilcilerini yarı resmi danışmanlar olarak ABD delegasyonuna hizmet etmesi, –sivil toplumu ikna ve BM Şartı'nın onaylanmasına kamuoyu desteği sağlaması- için davet etmişti. Bu danışmanlar, diğer yüzlerce sivil toplum örgütü, küçük devletlerin temsilcileri ile ABD delegasyonu arasında iletişim kurmada merkezi bir rol oynadılar.» (Normand & Zaidi, 2008:129) Bir başka etkin sivil girişim, «önde gelen 150 Amerikalı akademisyen ve aydın tarafından imzalanan, hukuki standartların geliştirilmesini ve devletleri izlemek amacıyla BM çatısı altında bir insan hakları komisyonu kurulmasını talep eden rapordur.» (Normand & Zaidi, 2008:128)

İnsan hakları alanında faaliyet gösteren STK'lara ilişkin kapsamlı bir çalışma yapan Korey, «insan hakları hükümlerinin BM Şartı'nda yer almasını ABD'deki STK'lara borçlu olduğumuzu» yazsa da (Korey, 2001:31) başta Latin Amerika olmak üzere çeşitli ülkelerin ve ABD dışında faaliyet gösteren çok sayıda sivil toplum kuruluşunun girişimleri ve baskıları göz ardı edilemez. Yukarıda bazılarına değinilen sivil toplum kuruluşlarının insan haklarına ilişkin önerileri Avrupa dışındaki devletler, özellikle de Latin Amerika devletlerinden önemli bir destek gördü.¹⁹ «Öncelikli hedefleri insan haklarının geliştirilmesi olan ve önde gelen hukukçulardan oluşan Latin Amerikalı delegasyonlar, barış ve güvenliğin sadece insan haklarının korunması temelinde mümkün olabileceğini ve bu hakların yalnızca klasik

¹⁸ Bu dini gruplar arasında 40 ülkeyi temsilen *Dünya Yahudi Kongresi Karma Komisyonu*, *Amerikan Yahudi Konferansı*, *Britanya Yahudileri Delegeleri Kurulu* ile *Federal Kiliseler Konseyi*, *Amerika Sinagog Konseyi* ve *Ulusal Katolik Refah Konseyi* yer almaktaydı.

¹⁹ «Guatemala ve Paraguay (Mısır ve Meksika'yla birlikte) insan hakları konusunun Birleşmiş Milletler'in asli amaçlarından biri olmasını savunurken, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti ve Meksika "ırk, cinsiyet ve inanç ayrımı olmaksızın insan hakları ve temel özgürlüklere saygı" ilkesinin gerekliliğini savundu. Bolivya, Küba, Panama ve Meksika BM Şartı'nın bir insan hakları bildirgesini de içermesi yönünde gayret gösterdi. Şili ise, insan haklarının ulusal egemenliğin üstünde olması gerektiğini deklare etti. Hindistan, Yeni Zelanda, Norveç, Lübnan ve Küba gibi ülkeler BM Şartı'nın başlangıcında insan haklarına açık atıf yapılması gereğini dile getirdiler.» (James, 2007:119-120)

sivil ve siyasal hakları değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal hakları da içermesi gerektiğini savunmaktaydı.» (Normand & Zaidi, 2008:128)

Savaş boyunca büyük güçleri bir araya getiren konferans ya da toplantılarda insan haklarına olan ilgisizlikten ya da sınırlı ilgiden tatmin olmayan Latin Amerika hükümetleri, San Francisco Konferansı'ndan önce önemli bir girişimde bulunmuşlardı. 1945 yılının Şubat ayında, yani San Francisco Konferansı toplanmadan birkaç ay önce Meksika'nın başkentindeki Chapultepec Kalesi'nde 20 Latin Amerika ülkesi ve ABD'den geniş bir delegasyon *Savaş ve Barış Hakkında Amerikalılararası Konferans*'ta bir araya geldi. Chapultepec Konferansı olarak bilinen konferansta katılımcılar Dumbarton Oaks'daki önerileri yeniden değerlendirmiş ve bir insan hakları bildirgesinin Birleşmiş Milletler Şartı'nın bir parçası olarak görmek istediklerini ifade etmişlerdi. Örneğin, «Bolivya, bireylerin ve ulusların hak ve sorumluluklarının tam olarak tanımlanması ve bunların yeni uluslararası örgütün bir parçası yapılmasını isterken, Küba bir "Bireyin Hakları ve Ödevleri Uluslararası Bildirgesi" ile "Ulusların Hakları ve Ödevleri Bildirgesi" taslak önerilerini sunmuştu. «Şili ve Panama da Küba'yla birlikte bir insan hakları bildirgesi taslağını Birleşmiş Milletler'e sunan ilk ülkeler arasında yer almıştı.» (Morsink, 1999:5) Burada dile getirilen öneriler daha sonra San Francisco Konferansı'nda ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin taslak metninin yazımı sırasında da ele alındı.» (Normand & Zaidi, 2008:118) Öte yandan Chapultepec Konferansı'nda «işçi grupları ve toplumsal örgütler de *Philadelphia Konferansı*'nda ortaya konan yaklaşımı takip eden bir tarzda, yani sosyal hakları vurgulayan yaklaşımlarını sürdürdüler. (James, 2007:74)

San Francisco Konferansı'na katılan «STK'ların ABD delegasyonundan başlıca talepleri arasında (1) İnsan haklarının BM örgütünün temel amacı olarak tanımlanması, (2) Üye devletlerin insan haklarının güvence altına alınmasını üstlenmesi, (3) Bir insan hakları komisyonunun BM Şartı'nda ismen belirtilmesi yer almaktaydı.» (Normand & Zaidi, 2008:130) Sonuçta, «ABD'nin -STK ve küçük ülkelerin baskısının da bir sonucu olarak- Şart'ın çeşitli bölümlerine, özellikle de *Başlangıç* ve örgütün temel ilkeleri ve amaçlarının yer aldığı birinci maddeye insan haklarını dahil etme önerisi önce büyük devletler sonra da tüm konferans katılımcıları tarafından kabul gördü.» (Normand & Zaidi, 2008: 133) BM Şartı'nda insan haklarına yedi farklı yerde atıf yapıldı. Bu atıflardan ilki Şart'ın *Başlangıç* bölümünde yer alır. Buna göre:

Biz Birleşmiş Milletler halkları:

Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunamaz acılar yaşatan savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, kadınlarla erkeklerin, büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine (...) olan inancımızı yeniden ilan etmeye (...) ve daha geniş bir özgürlük

içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya (...) karar verdik.

Kimi yazarlara göre, «İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Şartı'nın insan hakları referanslarının genişletilmiş ve açılmış halidir.» (Morsink, 1999:4) Örneğin, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin *Başlangıç* bölümünde BM Şartı'na sadece atıf yapılmakla kalmamakta yukarıda değinilen ifadeler birebir örtüşmektedir de:

Birleşmiş Milletler halkları, Birleşmiş Milletler Şartı'nda, temel insan haklarına, kişinin onuruna ve değerine, erkekler ile kadınların hak eşitliğine olan inançlarını teyit ettiklerini ve daha geniş özgürlük içinde toplumsal gelişme ve daha iyi bir yaşam düzeyini sağlamaya kararlı olduklarını ilan eder.

BM Şartı'nın birinci maddesinin üçüncü fıkrasında BM'nin amaçlarından birisinin “Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip, güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak (...)” olduğu yazar. Aynı söylem, Şart'ın 13. maddesinde BM Genel Kurulu'nun amaçları arasında kendisine yer bulur: “Ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için araştırmalar yapılmasına önayak olur ve bu amaçla tavsiyelerde bulunur”.

Öte yandan, Sovyetler Birliği de San Francisco Konferansı'nda kendi insan hakları tasarısını yani, ekonomik ve sosyal haklara vurgu yapan yaklaşımını BM Şartı'na yansıtılabilmek için gayret göstermişti. Ancak Sovyetler Birliği'nin, «birinci maddede yer alan örgütün amaçları arasında “insan haklarına saygıyı ilerletmek ve teşvik etmek, özellikle de *çalışma ve eğitim hakları* ile ırk, dil, din ya da cinsiyet ayrımı olmaksızın herkesin temel özgürlüklerinin” tanınması önerisi, diğer büyük devletler tarafından Şart'ta yer alan ve insan haklarından bahseden tüm maddelerin genel ve herhangi spesifik hakka atıf yapmaksızın kalması yönündeki talepleri nedeniyle hayata geçmedi.» (Normand & Zaidi, 2008:133)

“Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği” başlığını taşıyan 9. Bölümde yer alan 55. madde ise, insan hakları ile küresel barış, istikrar ve refah arasında kurduğu ilgi bakımından dikkat çekicidir. Bu maddeye göre,

Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler: (a) Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını, (b) Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında

uluslararası işbirliğini ve (c) Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir şekilde saygı gösterilmesini kolaylaştıracaktır.

“Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği” başlığını taşıyan 9. Bölümde ise, Birleşmiş Milletler çatısı altında Ekonomik ve Sosyal Konsey’in (ECOSOC) kurulması öngörülmüştür. Şart’ın 62. maddesinde Konsey’in görev ve yetkileri arasında “*herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunmak*” yer alırken 68. maddede, Ekonomik ve Sosyal Konsey’in “ekonomik ve sosyal konularda ve insan haklarının ilerletilmesi için komisyonlar ile görevlerini yerine getirmesine yarayacak başka komisyonlar kurabileceği” belirtilmiştir. Bu doğrultuda BM’de bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Morsink’e göre, İnsan Hakları Komisyonu’nun «BM Şartı’yla öngörülen bütün bir BM sistemindeki tek komisyon olması, insan haklarının tanınması ve korunması konusunun BM kurucuları tarafından ne kadar önemsendiğinin bir göstergesidir.» (Morsink, 1999:3) ECOSOC aynı zamanda aynı maddenin 3. ve 4. fıkralarında “yetki alanına giren sorunlara ilişkin sözleşme tasarıları hazırlamak” ve “yetki alanına giren sorunlara ilişkin uluslararası konferanslar düzenlemekle” de yetkilendirilmiştir. Ancak Şart, bir uluslararası insan hakları bildirgesi yazımını şart koşmamaktadır.

Şart’ın 76. maddesinde ise, BM Şartı’nın insan haklarına ilişkin hükümlerinin vesayet rejimi altında bulunan ülkelere de uygulanmasına ilişkin hüküm yer almaktadır. Buna göre vesayet rejiminin temel hedeflerinden biri (c) fıkrasında “Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek (...)” olarak belirlenmiştir.

BM Şartı’nda kullanılan insan hakları dili, muğlak olduğu kadar yaptırımlarla da bağlanmamış olması nedeniyle eleştirilir. Şart’taki vurgu insan haklarının uluslararası bir denetim mekanizması olmaksızın tanınması ve ilerletilmesine yapılmıştır. Bir denetim mekanizmasının olmayışının başlıca nedeni daha önce de ifade edildiği gibi büyük güçlerin çeşitli çıkarlarıyla örtüşmüyor olmasıdır. Öte yandan, James’e göre, dilin muğlak olması aslında kimi avantajlar da sağlar. Ona göre bu muğlaklık, «zaman içerisinde –öngörülemeyen durumlar ve yeni kavrayışlar söz konusu olduğunda- ilkelerin gelişimine olanak sağlar.» Ayrıca «55. maddedeki “kolaylaştıracaktır” ve 56. maddedeki “taahhüt eder” ifadeleri taraf devletleri açıkça hukuki yaptırımla bağlar.» (James, 2007: 124-125) Zira BM Şartı bir uluslararası “sözleşme”dir ve bu nedenle de tarafları bağlayıcı niteliktedir.

6. SONUÇ

Evrensel bir insan hakları bildirgesi yayınlama fikri yaygın kanaatin aksine II. Dünya Savaşı'nın ardından bir anda dünya kamuoyunun gündemine taşınmış değildir. Yukarıda ele alındığı gibi insan haklarının uluslararası korunması fikri aslında yirminci yüzyılın hemen başlarında tartışılmaya başlanmıştır. Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu bu açıdan bir fırsat olabilecek iken bu fırsat iyi değerlendirilememiş; insan hakları, Cemiyet'in amaçları arasında kendine yer bulamamıştır. İki dünya savaşı arasındaki süreçte ise, insan haklarının uluslararası korunması çabaları sınırlı sayıda ama seçkin hukukçular, sivil toplum örgütleri ve insan hakları aktivistlerince sürdürülmüştür. Dünya çapında büyük siyasal ve ekonomik çalkantıların yaşandığı bu ara dönemde özellikle uluslararası hukuk kurumları ve derneklerinin insan hakları savunusu ve bu doğrultudaki faaliyetleri sonraki gelişmelere azımsanamayacak derece etki etmiştir. Ancak bu konuda asıl gelişme II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra yaşanmıştır. Özellikle de ABD'nin savaşa girmesi bir dönüm noktası olmuştur. ABD hükümetinin savaş sırasında yürüttüğü yoğun kamuoyu kampanyasının ana eksenini insan hakları oluşturmuş ve ABD savaşa katılma nedenini insan hak ve özgürlüklerinin savunusuyla ilişkilendirmiştir. Bu kampanya hem ABD hem de dünya kamuoyunda önemli bir destek bulmuştur. Süreç, insan haklarının savaş sonrası kurulan Birleşmiş Milletler örgütünün temel amaçları arasında yer almasıyla sonuçlanmış ve BM Şartı'yla kurulan bir organ olan Ekonomik ve Sosyal Konsey insan haklarının korunması ve geliştirilmesiyle yetkilendirilmiştir.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'e "insan haklarının geliştirilmesi amacıyla" komisyonlar kurma yetkisi veren BM Şartı'nın 68. maddesine gereğince kurulan İnsan Hakları Komisyonu, bir insan hakları bildirgesi yazmak amacıyla toplantılarına 29 Nisan 1946 yılında başlamış ve çetin müzakerelerle geçen bu süreç 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilanı ile sonlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin taslak metninin yazımı ve ilanı süreci, kapsamının genişliği nedeniyle bu çalışmanın devamı niteliğinde olan bir ikinci çalışmanın konusu olarak düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

Borgward, Elizabeth (2007). FRD's for Freedoms and Wartime Transformations in America's Discourse of Rights, *Bringing Human Rights Home: A History of Human Rights in the United States*, (Ed. C. Soohoo, C. Albisa, M. F. Davis), Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Burgers, J.H. (1992). The Road to San Francisco: The Revival of Human Rights Idea in the Twentieth Century, *Human Rights Quarterly*, Vol. 14, No. 4, pp. 447-477.

Cabanes, Bruno (2014). *The Great War and the Origins of Humanitarianism 1918-1924*, New York: Cambridge University Press.

Evans, Tony (1996). *US Hegemony and the Project of Universal Human Rights*, London: Macmillan Press.

Hazard, J. N. (1985). Constitutional History, *Encyclopedia of Soviet Law*, (Ed. F.J.M. Feldbrugge, G.P. Van Den Berg, W. B. Simons), Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

Henkin, Louis (1998). Human Rights from Dumbarton Oaks, *The Dumbarton Oaks Conversations and the United Nations, 1944-1994*, (Ed. E. R. May & E. Laiou), Washington: Harvard University Press.

Hunt, Alan (2009). On Georges Gurvitch, Sociology of Law, *Classical Writings in Law and Society*, (Ed. A. J. Trevino), Transaction Publishers: New Brunswick, pp. 131-163.

ILO (2012) *Report IV (1): Social Protection Floors For Social Justice And A Fair Globalization*, International Labor Conference 2012, International Labor Office, Geneva.

Ishay, M. R. (2008). *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*, California: University of California Press.

James, Stephen (2007). *Universal Human Rights: Origins and Development*, New York: LFB Scholarly Publishing LLC.

Kıran, Abdullah (2008). Milletler Cemiyeti ve Önlenebilir Savaş, *GAU Journal of Social and Applied Sciences*, 3(6), 19-36.

Korey, William (2001). *NGOs and the Universal Declaration of Human Rights: "A Curious Grapevine"*, New York: First PALGRAVE Edition.

Lauren, P. G. (2003). *The Evolution of Universal Human Rights: Visions Seen*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Lauterpacht, Elihu (2010). *The Life of Hersch Lauterpacht*, New York: Cambridge University Press.

Lauterpacht, Hersch (2013). *An International Bill of the Rights of Man*, Oxford: Oxford University Press.

Mandela, Nelson (1994). *Long Walk to Freedom*, London: Hachette Digital.

- Maritain, Jacques (1944). *The Rights of Man and Natural Law*, London: The Cenetary Press.
- Monteiro, A. R. (2014). *Ethics of Human Rights*, Springer Publishing.
- Morsink, Johannes (1999). *The Universal Declariton of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Normand R. & S. Zaidi (2008). *Human Rights at the UN: The Political History of Universal Justice*, Bloomington: Indiana University Press.
- Partington, J. S. (2008). H. G. Wells: A Political Life, *Utopian Studies*, Vol. 19, No. 3, pp. 517-576.
- Plesch, Dan (2011). *America, Hitler and the UN: How the Allies Won World War II and Forged a Peace*, London: I. B. Tauris.
- Scott, J. B. (1916). The American Institute of International Law, *The Advocate of Peace* (1894-1920), Vol. 78, No. 1, Pan American Number, pp. 8-10.
- Sellars, Kirsten (2000). *The Rise and Rise of Human Rights*, London: Sutton Publishing.
- Shinohara, Hatsue (2012). *US International Lawyers in the Interwar Years: A Forgotten Crusade*, New York: Cambridge University Press.
- Simpson, A. W. B. (2001). *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention*, Oxford: Oxford University Press.
- Waltz, Susan (2002). Reclaiming and Rebuilding of the History of the Universal Declaration of Human Rights, *Third World Quarterly*, Vol. 23, No 3, pp. 437-448.
- Weissbrodt, D. & Vega, De La C. (2007). *International Human Rights Law: An Introduction*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Wells, H. G. (2015). *The Rights of Man Or What We Are Fighting For?* London: Penguin Books.

BELGELER

- *Kara ve Deniz Savaşı'na İlişkin Lahey Düzenlemeleri* (1907)
- *Çalışanların ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi* (1918)
- *Milletler Cemiyeti Misakı* (1919)
- *İnsanın Uluslararası Hakları Bildirgesi* (1929)
- *Atlantik Şartı* (1941)
- *Birleşmiş Milletler Bildirgesi* (1942)
- *Dumbarton Oaks Müzakereleri* (1944)
- *Philadelphia Bildirgesi (Uluslararası Çalışma Örgütü Hedef ve Amaçları Hakkında Bildirge, 1944)*
- *Birleşmiş Milletler Şartı* (1945)

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The main purpose of this work is to concisely present the history of the Universal Declaration of Human Rights which was proclaimed by the United Nations in 1948. This study constitutes two parts, the first of which covers the time period starting with San Francisco Conference where United Nations was founded. The second part, planned to be published as a separate study due to the breadth of its scope, discusses the time period till the San Francisco Conference on December 10th of 1948 when the declaration was announced.

Method

In this study, a comprehensive literature search was carried out, in particular the arguments proposed during the preparation of the draft of the UN Universal Declaration of Human Rights and the archive records pertaining to the negotiations were investigated in a detailed manner. In this respect, the comprehensive studies conducted by respectable researchers and authors in the international arena were addressed. Secondly, in order for the study to be objective, other researchers having diverse views were also included. Some international legal documents were also referred due to comprehensive approach adopted in this study.

Findings

This study illustrates that one prevalent opinion about UN Universal Declaration of Human Right does not fully reflect the reality. According to this common belief, the Universal Declaration was readily declared due to the worldwide destruction in the Second World War and indignation as a result of the genocide of Jews by Nazi Germany. However, this study partially confirms the validity of this argument. Previous research have shown that causes of Universal Declaration were not only limited to developments after the Second World War. This research demonstrates that some states, NGOs and individual initiatives had been important contributors of protecting human rights in the international arena between two world wars, and in particularly during Second World War.

Results and Discussion

Initiatives for protection of human rights internationally rooted back to beginning of the twentieth century which is before UN was founded. However, these initiatives were rather limited and ineffective before the foundation of the United Nations. On the other hand, the efforts of some governments, non-governmental organizations and human rights activists are particularly noticeable in the international protection of human rights during the period between the two world wars. The fact that human rights found a permanent place in the agenda of world public opinion became possible with the beginning of the Second World War. In this respect, participation of the USA in the war has been a particular turning point. The US has resorted to human rights ideals to persuade its public to join the war, and has effectively campaigned that the war was against the tyrannies who disregarded humanitarian values and freedoms. The United States has also treated human rights as one of the foundations of a new international organization that was planned to be established post-war. As a matter of fact, human rights held an important place at the United Nations Foundation Declaration in 1945. The UN Economic and Social Council established by this convention was authorized to found a human rights commission. Founded in 1946, Human rights commission prepared the draft text of the declaration, which had lasted nearly for two years.